

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

כתיבה: הרב מרדכי גור | עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

פר' ויצא תש"פ | גליון מס' 164

צעידה על עפר אחרי ריצוף חדש

האם מותר לצעוד על עפר זה בשבת? | איזו רצפה מותר להדיח בשבת? ובאלו תנאים? | האם מותר להישען על רכב בשבת? | האם מותר ליהנות מאור שנדלק מהישענות על המתג? | תבשיל שהתבשל בטעות בשבת, האם מותר ליהנות הימנו?

שברור שכתוצאה מפעולתו תיעשה מלאכת איסור, מודה הוא לאסור. ואם כן בנד"ד שבהליכתו הוא "פסיק רישיה" שהעפר נכנס בין האבנים ומחזקם. ויתירה מכך, שהוא "פסיק רישיה דאיכפת ליה", כי הוא רוצה שהאבנים במקום מגוריו יהיו חזקים. אולם נראה שכל זה אינו נכון, ויש להתיר לצעוד על אבנים אלו בשבת, מכמה טעמים.

חמשה נימוקים להתיר

א. אינו בגדר "פסיק רישיה" שבצעידת כל אדם בפני עצמו יתחזקו הרצפות, ואין ודאות שבדריכה זו יכנס שם העפר. יתכן שהעפר יתפזר אך לא יכנס ממש לתוך לחריצים. ואילו היה עושה הוספת טיט בבנין, הרי זה איסור בונה, אפילו שמוסיף מעט, כל שהוא, משא"כ בהוספת חול של הדורך בין החריצים אינו עושה בנין, אלא רק אחר שכל החריץ יתמלא עפר על ידי עוברים ושבים נוספים.

ב. וגם אין כאן גדר "פסיק רישיה", כיון שמי אמר שהצועד בדרך הוא שהכניס העפר לתוך החריץ, שמא הוא מקרב רק מעט מן העפר והבא אחריו מקרב עוד מעט, והוא בגדר 'כוח כוחו', ולא 'כוחו' ממש.

ג. יש שרצו לצדד מצד "שניים שעשאוה", שני אנשים שעשו מלאכה כאחד, פטורים מדאורייתא, אך מדרבנן עדיין אסור. אולם באמת נידון דידן אינו ענין לדין "שניים שעשאוה", כי כאן אין הדבר נעשה בפעם אחת אלא בשלבים, על ידי הליכת בני אדם בזה אחר זה. ו"שניים שעשאוה" היינו שהמלאכה נעשית בבת אחת על ידי שניים. משא"כ כשהמלאכה נעשית בשלבים על ידי כמה אנשים, ואינו אסור.

ד. היות כי הרצפה מצד עצמה כבר מתוקנת בגמר הריצוף, ומה שנכנס עפר בין החריצים הוא תוספת, שלא יתרוּפף. ואינו דומה לטיט שבין האבנים, שהטיט נדבק ומחבר בין האבנים ונעשה לגוף אחד, וזהו בנין. אבל החול הוא דבר נפרד ולא נעשה ממש גוף אחד עם האבנים.

ה. הסברה היותר חזקה להתיר, משום שהוא בגדר "מתעסק" בעלמא, שאופן עשיית המלאכה הוא ליקח עפר בידיים ולפזר בין החריצים, אך לא כשהוא הולך ונכנס דרך הליכתו.

שאלה: מצוי שלאחר ריצוף אבני רחוב, מפזרים עפר על המדרכות החדשות, בכדי שיכנס לתוך החריצים שבין הרצפות על ידי ההולכים ושבים ובכך נשלמת בנייתן. האם מותר ללכת במדרכות כאלה בשבת?

אין לאסור את המותר

תשובה: הנה שמעתי שיש כמה רבנים צעירים שהכריזו ברבים שאסור לדרוך על מדרכה כזאת בשבת, משום איסור בונה. ובאתי בזאת להבהיר שהדבר מותר בהחלט, ולא כל אחד רשאי לבוא ולהורות לרבים להחמיר בדברים כאלו, ונבאר את הדברים.

הדחת הרצפה בשבת

בגמרא (שבת צ"א ע"א) מבואר שאסור לשטוף את הבית בשבת במים, אלא אם כן הקרקע מרוצפת, אבל אם הקרקע אינה מרוצפת, אלא היא מעפר, אם ישטוף - יבוא להשוות גומות וליישרם, ויש בזה איסור בונה בשבת. וכך פסק בשלחן ערוך (סי' שלז"ב). ואמנם דעת הרמ"א להחמיר שאף בקרקע מרוצפת אסור, לפי שגזרו מרוצף משום אינו מרוצף. ובביאור הלכה האריך לברר בעיר שרובה ככולה מרוצף כמו בימינו. ולהלכה אנו מורים שאם הרצפה התלכלכה, מותר לשטוף נקודתית עם מעט מים ולהעביר במגב, שהוא שינוי מימות החול ששוטפים את כל הרצפות, אך לא ישתמש בסמרטוט, מפני איסור סוחט. ובעיר שיש בה מרצפות ובחלק אין מרצפות, גזרו לאסור במקום המרוצף אטו אינו מרוצף.

עפר המתפזר על ידי ההולכים ושבים

ולכאורה בנידון שלנו, לבני אשכנז הפוסקים כדעת הרמ"א, יש מקום לאסור לצעוד במדרכה חדשה שפיזרו שם עפר, שעל ידי הליכתו יכנס העפר בין החריצים. אך אולי אף לדעת מרן אסור, שכן המטרה כאן היא שהרצפות תהינה מהודקות וחזקות יותר, ולא רק מצד איסור אשוויי גומות, אלא ממש מדין בונה, וכידוע ששיעור בונה הוא בכל שהוא, ואפילו נכנסו כמה גרגרי עפר בין החריצים, הרי זה בונה.

ואם כי ההולכים ושבים שם אין להם כוונה לאיסור להכניס את העפר בין האבנים, מכל מקום הרי זה בגדר "פסיק רישיה", ובזה אף רבי שמעון שהתיר בדבר שאינו מתכוין, ב"פסיק רישיה", כלומר

גדר "מתעסק"

נחלקו הפוסקים האם 'מתעסק' האם יש על זה שם מלאכה ועובר איסור או לא. כגון מי שנשען על הקיר בשבת, ומחוסר שימת לב לחץ בגופו את כפתור החשמל והדליק את החשמל בשבת, האם נחשב שעשה מלאכה בשוגג וצריך אחר כך תשובה וכפרה על העוון שעשה. וכמו כן האם מותר לו ליהנות מאור החשמל שהודלק, לקרוא וללמוד. אחר שלא התכוין כלל להדלקה. שכידוע מי שעשה מלאכה בשבת, אסור ליהנות מאותה מלאכה בשבת, אפילו עשה בשוגג, וכל שכן כאן שבלי האור לא היה יכול לקרוא לקרוא כלל.

וכן אדם שנשען על רכב, שלפי ההלכה אין איסור ליהנות מן המוקצה, ולכן מותר להישען על רכב בשבת, (אלא שיש לשים לב שברור לו שמערכת האזעקה אינה פועלת ברכב זה, כי ישנן רכבים חדישים שכאשר נשענים עליהם נדלקים אורות ואזעקה, ויש להזהר), ואם יודע שלא תדלק אזעקה, מותר להישען. וכך כתב הרשב"א (שבת כט ע"א, ביצה ד ע"א) שמוותר לשבת על אבן בשבת, אפילו שנהנה מן המוקצה, מכיון שאינו מזיז את המוקצה, אין פה הנאה של השימוש בדבר. אם נשען על רכב בשבת ונדלקו המנורות, האם נחשב שעשה עבירה בשבת, וצריך תשובה וכפרה, או שהוא בגדר 'מתעסק'.

האם 'מתעסק' צריך תשובה וכפרה?

בגמרא (כריתות יט ע"א) למדו מן הפסוק "אשר חטא בה" - פרט למתעסק שהוא פטור. וכתב הרמב"ם (פ"א מהל' שבת ה"ח) נתכוין לעשות דבר המותר, ועשה דבר אחר [האסור], כגון שנתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר, אינו חייב כלום. וכתב שם באותו הפרק כלל, דכל מקום שכתב "אינו חייב כלום", אין מכין אותו כלל, אף לא מכת מרדות, שאין בזה איסור. אולם בכסף משנה מדייק מדברי הרמב"ם שיש צד איסור בעשייתו. אך בלחם משנה (שם) כתב בדעת הרמב"ם, שבמתעסק אפשר שיהיה מותר לגמרי.

ובשו"ת ארץ צבי (סימן עו) האריך להביא ראיות שמתעסק פטור ומותר לגמרי. וכן פסק בשו"ת אז נדברו (ח"ו סי' יז), והוסיף דאפשר דהוי קרוב לאונס, ובפרט בנידון דידן, שהצועד במדרכה אינו מתבונן כלל שהעפר נכנס לחריצים, ואונס קיל טפי ממתעסק, שסוף סוף הוא עושה מעשה ונתכוין לכך, שחותך פרח וחושב שהוא תלוש אלא שאח"כ התברר שהוא מחובר ואסור, משא"כ כשצועד ברחוב אינו מתכוין לשום דבר.

ואמנם בשו"ת רבי עקיבא איגר (ח"א סי' ה) כתב שגם מתעסק נחשב כמעשה עבירה, רק שפטור מקרבן. והאריך בדבריו בשו"ת אבני נזר (סימן רנא). ולפי דבריו אם עשה עבירה כמתעסק, כגון שנשען על הקיר ונדלק האור, נשען על רכב ונדלקו האורות, בכל זה אף שהוא בגדר מתעסק, אפילו הכי צריך תשובה וכפרה. וכן בשו"ת חלקת יואב (סי' ז) כתב שמתעסק - מעשה עבירה הוא, וצריך כפרה, ככל הדברים שאין חייבין עליהם חטאת, ומכל מקום

צריך כפרה. גם הפני יהושע (שבת מו ע"א) כתב דכל מתעסק בשבת היכא דפטור משום מלאכת מחשבת, יש בו איסור דאורייתא, משום דשבת נצטוו כבר במרה, ואז עדיין לא נצטוו על המשכן, ולפני שהתחדש ענין מלאכת מחשבת.

עפר במנעלים ברשות הרבים

גם הגאון רבי יצחק פלאגי בספר יפה ללב (ח"א סי' ב' סק"י) הביא משער הכוונות (ענין שחרית של שבת, דף עד), שהגיד לו מורו [רבינו האר"י] ז"ל, כי פעם הראו לו בהקיץ חכם אחד גדול בדורו, מן הדורות הקודמים אלינו, שהיו דנים אותו בשמים על שפעם אחת היה הולך בדרך ביום השבת, ונכנס מאליו מעט עפר בתוך מנעליו בלתי כוונה, ולא נזהר מהסירו והלך בו ד' אמות ברשות הרבים. ובעת הזאת הגיע זמן החכם ההוא להעלותו מדרגה למעלה מן המדרגה שהיתה לו עד אז בגן עדן, ובפעם הראשונה לא נענש על דקדוקי מצות כאלה, ורק עתה שרצו להעלותו למדרגה עליונה יותר, היו דנים ומענישים אותו על דקדוקי מצות כאלה. ודייק ביפה ללב שמבואר מזה דגם מתעסק חשיב כמעשה עבירה.

אך באמת יש לומר שדוקא אדם גדול מקפידים עליו ומדקדקים עמו, ולכן נענש אף על דבר כזה, אך לפי הדין וההלכה אין איסור בכך, שהרי הוא דבר שאינו מתכוין ומתעסק בעלמא הוא אצל הוצאה, וגם מסתמא לא היה שיעור בעפר ולא ניחא ליה בזה, וחומרא היא שהחמירו עם אותו חכם.

תבשיל שנתבשל בטעות על פלאטה בשבת

כמו כן בשו"ת עונג יום טוב (סימן ט) נסתפק במעשה ששגג והעמיד קדירה קרוב לאש שהיתה בוערת בתנור לחמם הבית, ולא ידע שיש בקדירה תבשיל חי, כי היה סבור שהקדירה ריקנית, והעמידה שם בלא כוונת בישול כלל, והתבשיל נתבשל עד שהיה ראוי לאכול, האם מותר באכילה ביום השבת או לא. ובדומה לכך, מי שהיתה לו קדירה מרוקנת ולא ידע שמלאוה מים, ובחושבו שהיא ריקה הניחה על גבי הפלאטה, האם נחשב מעשה עבירה ואסור ליהנות ממים חמים אלו.

וכתב לבאר כי שוגג הנאמר בשבת, היינו שגגת שבת (שחשב שעדיין לא נכנס שבת, או שכבר יצאה), או שגגת מלאכה (שחשב שמלאכה זו מותרת), דחייב עליה חטאת, אבל כשלא ידע שיש כאן תבשיל בקדירה, פטור אף מחטאת, משום דהוי מתעסק, ולא גזרינן לאסור באכילה ומותר בו ביום. ודן לגבי כל מלאכות שבת במתעסק אם מותר ליהנות בו ביום. והאריכו בזה בשו"ת מנחת ברוך (סימן ט) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' עז).

על כל פנים חזי לאיצטרופי דעת הסוברים דמתעסק אינה בכלל מעשה עבירה כלל. ולכן לדינא מותר ללכת על הרצפות שהעירייה בונה, אף שעפר פזור עליהן ונכנס בין החריצים ומחזק את הריצוף, ואין צריך להסתכן וללכת על הכביש.